

МИОДРАГ С. МАТИЦКИ

*Вукова задужбина
Београд*

ГОДИНА 1847. КАО ВРЕМЕ УЗЛЕТА СРПСКОГ НАРОДА У ОГЛЕДАЛУ КЊИЖЕВНЕ ПЕРИОДИКЕ

У раду се анализира снажно оживљавање српске књижевне периодике током 1847. године, када се покрећу гласила: *Гласник Друштва српске словесности*, *Славјанка Младежи српске* у Пешти за 1847, *Новине читалишћа београдског* (1847–1849) Павла Арс. Поповића, *Чика Срећков лист* за српске земљеделце (1847–1848) који уређује и издаје Атанасије Николић, *Народни календар* (1847–1848) Петра И. Стојановића. Те године излази девет српских листова и часописа и седам календара, а објављено је и педесетак књига. И из перспективе развоја српске периодике констатује се да је 1847. година донела ознаку новог тона у дотадањој безличној, махом преводној и посрбљеној књижевности, док основу снажно изражене комуникације писац-читалац чине, поред народне приче, путописна, историјска и мемоарска проза.

Кључне речи: *Гласник Друштва српске словесности*, *Славјанка Младежи српске*, *Новине читалишћа београдског*, *Чика Срећков лист* за српске земљеделце, *Народни календар*, српска књижевна периодика

У годинама пре 1847. настало је приметно затишје у српској књижевности. Једино значајно и далекосежно дело била су три тома *Српских народних њјесама* Вука Стефановића Караџића, његово дефинитивно уобличено бечко издање усмене народне поезије. Сем *Подунавке*, покренуте 1843, која се 1848. гаси, до 1847. нема покретања периодичних гласила, а престају да излазе и гласовити алманаси: *Голубица* Јована Хаџића и *Бачка вила* Петра Јовановића. Зато крајем 1846. и током 1847. весник нове епохе јесте забавник *Авала* (1846–1847) Јована Филиповића. Године 1847. покрећу се: *Гласник Друштва српске словесности*, *Славјанка Младежи српске* у Пешти за 1847, *Новине читалишћа београдског* (1847–1849) Павла Арс. Поповића, *Чика Срећков лист* за српске земљеделце (1847–1848) који

уређује и издаје Атанасије Николић, *Народни календар* (1847–1848) Петра И. Стојановића. Те године излази девет српских листова и часописа и седам календара, а објављено је педесетак књига. На основу библиографије српске књиге из 1847. Милорада Радевића (*1847. у српској књижевности, науци и публицистици*, Београд 1987), очито је да су те године српски издавачки центри били Београд и Беч. Беч неће више имати тако значајну улогу после 1847. године. Ватра издаваштва дефинитивно се сели и до данас пламти у Београду, тај ће град средином деветнаестог века постати и остати центар и жариште националних идеја и културног узлета српског народа. Из њега и Новог Сада ће се, преко Младежи српске и, потом, Уједињене омладине српске, ширити по другим градовима, где ће се отворати штампарије, библиотеке, школе, покретаће се часописи, листови, алманаси и календари; формираће се многи нови кругови писаца. Једно остаје: у Београду и Новом Саду започело је заснивање нове епохе у српској књижевности.

Дружина младежи српске

Најлепше што може да се догоди једном народу, то је да се пробуди његова омладина. У Београду је на Видовдан 1847. основана Дружина младежи српске. Био је то нови глас, снага која се није мирила с тим да Србија нема ни унутарње ни спољне слободе. Колико се млади залажу за ослобођење Србије, они се исто толико боре и за слободу штампе, против владе такозваних уставобранитеља. На њиховој видовданској скупштини 1850, никако без разлога, нашли су се и Вук Караџић, митрополит Петар и Тома Вучић Перишић. Светозар Милетић жури из Братиславе да поздраве младеж српску, у њу се учлањују Бранко Радичевић, Јован Ристић, Јован Илић, Јеврем Грујић, Данило Медаковић и уз њега цео круг потоњих напредњака, многи будући министри и велики научници и писци. У алманаху Дружине младежи српске *Невен-слоје*, који је стицајем околности угледао светло дана тек почетком 1849. године, поред десетина песама о новом Видовдану победе, о просвети као најсигурнијем оружју за остваривање напретка, једино способном да на прави начин „косовски збрише грјех”, о неслоги, о српском колу у које се, као у Бранковом, хвата „вјерни Срба знатан број”, о словенском колу у којем се слави српски Видовдан као „мили дан славенског препорођаја”, наћи ће се зрели прилог Јеврема Грујића „Обзор државе”. Рад Дружине младежи српске био је забрањен

али је, после неколико година, на Светоандрејској скупштини та одлука поништена и кажњени су они који су је донели.

Омладина је српском народу отворила најисправнији пут, она је могла да се на том путу удружи неколико генерација, да искусни трговци стану уз „нејаку” младеж. Талас општег напретка, захваљујући континуитету који је остварио покрет Уједињене омладине српске, основане 1866, трајао је кроз цео деветнаести век, све до судбоносних ратова и утапања Србије у заједницу Јужних Словена. Тада су Срби тежили напретку поштујући суседе, ценећи оно у чему ови предњаче. То је период када је, како вели угледни филозоф Урош Миланковић, српски народ био зрео да схвати и прихвати све тековине човечанства. У таквим приликама заснивана је нова епоха српске књижевности.

Народна/усмена књижевност

Вуковим антологијским књигама песама 1845. заокружена је једна епоха односа према усменом стваралаштву, у којој су на првом месту биле народне песме. То је прва фаза сакупљања народног блага коју битно одређује дело Вука Караџића. Током 1847. године бележења се у већој мери прихватају вуковци из крајева у аустријском царству, бечки ђаци, али је утрт пут и генерацији вуковаца из Кнежевине Србије: Љубомиру Ненадовићу, Стојану Новаковићу, Светиславу Вуловићу, Љубомиру Ковачевићу, Миловану Глишићу, Јанку Веселиновићу и другима. Захваљујући њима биће наглашено и веће интересовање за усмену прозу, посебно за краће усмене форме. Тако у *Подунавки* за 1847, поред народних приповедака и легенди о местима забележених „по казивању”, налазимо прегршти народних загонетки, записаних са читавим причама које носе загонетања и одгонетања. У њој се објављују и „простонародња правдословна питања”, у којима се у форми приче говори о народном суду. Ове приче о згодама које се тичу правде и кривде биће делом основа реалистичке српске приповетке. Заступљене су и „народне басне”, приче о животињама, у којима не изостају наравоученија у облику усменог саветовања старијих. У *Народном календару* за 1848, штампаном 1847, објављена је мала збирка поучних „моралних загонетки” са наравоученијем у којем се, често, нађе прича као илустрација, на пример Вукова о животињама: „Дуг је зао друг”, „Према губеру пружити се ваља”, „Моја кућица моја слободица”. Од „песама простонародних” из Вуковог трећег издања прештампане су лирске

љубавне и шаљиве песме. Занимљиво је да шаљиве песме („Мува комарац”, „Женидба бунгурова”) нису издвојене, него су распоређене као природни део сплета песама. Под насловом „Шаљиве забаве” нашле су се приповетке и досетке веома блиске градском фолклору, какве ће Љуба Ненадовић објављивати средином деветнаестог века у *Шумадинки*, означавајући их записима „са топлих усана варошких”. Од јуначких песама у овом календару прештампана је Вукова „Милош Стоићевић и Мео Оругциј” са већом белешком због које је, изгледа, песма и преузета. У њој се уредник позива на литературу о Боју на Мишару у *Даници* и *Голубици*, казује о судбинама ликова из песме (Луке Лазаревића, Тодора од Каоне) и сабљи Кулиновој. Те године у књизи *Историческо-критическо описаније Бишке Косовојољске*, коју је „сачинио” Ђорђе Малетић и издао је заједно с картом Косовог-Поља Ђорђа Мушицког, објављена је Вукова песма „Цар Лазар и царица Милица (о Боју косовском)” као илустрација усменог памћења Косовског боја. Тек у *Летопису* ће се наћи две нове епске песме и то је у тој години све што је објављено од усмене епике. У књизи *Крстоносне војне срочене Никшићем* наћи ће се народна здравица, као и у штампаном песенику *Србска лира или варошке веселе, љубавне и јуначке песме* (књ. I, Београд 1847). То су песме блиске грађанској лирици и сведоче о промени интересовања за народну песму. У *Летопису* за 1847. највећа пажња је посвећена такође оним лирским песмама које су се певале и које су лако налазиле места у песеницима грађанске лирике, а последња „Два честита побратима”, за коју се вели да ју је „певао из Кумана Јаша”, одиста је на самој међи. Значајно место у *Летопису* посвећено је „српским народним женским и дечјим играма” као што је „Сигра шибљике” или дечјим играма као што су: „Отворено коло” и „Сигра разбиграда или Ој ти коло малено”. Иста је ситуација и у другим крајевима где живе Срби. У *Србско-галматинском маџазину* Георгија Николајевића биће објављене само пословице из Мостара, са посебним знацима које су варијанте Вукових, а које су „нове”.

Српска историја у стиху

У 1847. години снажно је изражена тежња да се песмом утврди епска вертикала српске историје, да се опева све оно што је у историји нашег народа било вредно памћења и тако припреми терен за нова очекивана и пресудна збивања. Таква искуства постојала су и у прошлости, само да

поменем Качићев покушај песмовања историје Јужних Словена и Вуков принцип хронолошког распоређивања епских народних песама како би подсећале на песмовану историју српског народа. Гаврило Ковачевић је на самом почетку деветнаестог века, док се тек распламсавао Устанак, објавио два спева, већим делом у десетерцима, о Косовској бици и почетку буне против дахија. Године 1847. Јоксим Новић Оточанин је објавио *Лазарицу*, а започео је и са пјеванијом о Устанку „по духу и начину народних песама” у којој су се нашли портрети многих устаничких војвода. Из преписке се види да је он чак очекивао да Вук укључи његову *Лазарицу* у књигу народних песама. Тада епско полако напушта десетерачку народну песму и отпочиње ера певања „на народну”, допевавања свега онога што народни певач није успео да опева. Значајну улогу у описивању националне историје играју и драме, посебно оне у стиху, али и проза; појачано је интересовање за казивања о Устанку. Тако ће, 1847. године, Сима Милутиновић написати драму *Трагедија војска Карађорђа*, забележити више житија устаничких војвода и испевати песме о кнезу Радосаву Калабићу, Ђурчији.

Година 1847. није била само година победе Вукове језичке и правописне реформе, културног узлета српског народа. Она је била обзорје нове епохе. Већ 1848. разбуктаће се револуције у Паризу, Бечу, Берлину и Италији, одржаће се чувена Мајска скупштина. Опште национално буђење захватило је многе народе, посебно српски, раздробљен између два царства. Зато ће се 1847, у самој жижи културних и књижевних збивања, наћи Карађорђе и његова Србија, деценија у којој су Срби после толико векова створили нову државу. Храброст устаника била је за многе словенске народе узор-искра која их је храбрила на подвиг, у многим тада испеваним словенским колима истичу се Срби, пишу се историјске приче о Мишарском боју у Чешкој и Пољској, у Бургтеатру у Бечу изводи се драма Антуна Панаша *Црни Борђе*, настала 1847, у којој се о Карађорђу говори као о градитељу нове државе, српска револуција тумачи као ослободилачки рат, а однос бечког двора према српском народу приказује као дволичан, недостојан и неморалан. У Позоришту код Јелена, основаном 1847, прва представа била је Стеријина драма *Милош Обилић*. Његова драма о Карађорђу *Торжествено Србије* биће изведена 13. септембра 1847. године. Апотеозу великом Карађорђу Борђе Малетић је написао 1847. и ова драма је извођена 1. јануара 1848. Његош 1847. свој *Горски вијенац* посвећује „праху оца Србије” – Карађорђу. Вук у преводу *Новој завјешта*, како би ово дело приближио народу, уместо светлости коју Христос својом жртвом доноси

људима, уводи звезду Даницу, симбол који су устаници везли на својим барјацима и хоругвама. О звезди Даници пева Сима Милутиновић, а у *Решорици* Стерија наводи занимљив пример парафразе библијске мисли. Уз оно библијско: „Рече Бог да будет светлост и бист светлост” наводи метафору: „рече Бог да се Србија ослободи и би Карађорђе”. Бранко Радичевић све то крунише следећим стиховима:

Дође Ђорђе сунце грану,
а Србији дан освану.

Шта спаја Први српски устанак и 1847. годину? После великих победа на Иванковцу и Мишару, као и заузећа Београда 1806, завршава се период три херојске године борби са сабраћом друге вере из Босне. Од 1807. води се српско-руско турски рат; са југа, из Отоманског царства, пристижу војске које храбри устаници заустављају код Делиграда. Од 1807. збива се нешто далеко важније: постаје кристално јасан национални програм српског народа. Карађорђе пише црногорском владици да се припреми како би се са војскама срели и заједнички осветили крв која је „из земље проврела”, тада сазрева идеја о Дрини племенитој међи „измеђ Босне и измеђ Србије” коју треба прећи, тада је митрополит Стратимировић у директној вези са Карађорђем, главни његов саветник и тумач српских интереса на бечком двору, тада се припрема отварање Велике школе коју ће засновати Доситеј 1808. године, тада Срби лију чак и топове.

Јасно сагледан национални и културни програм у време Првог српског устанка Срби ће поново имати тек 1847. године. То је разлог што је тада толико писано о Карађорђу и његовој Србији. Записују се и објављују белешке о Карађорђевој животу и многим његовим војводама, описују и уређују шанчеви из Буне; у листовима и часописима многе су песме посвећене Карађорђу, а објављују се и оне у чијим се већ и самим насловима наговештава нови национални програм: „Црни Ђорђе” и „Уочи Видовдана” (Павла Поповића Шапчанина), „Коло” (Младена Илића), „Српској зори”, „Сербско коло” и „Преображење” (Николе Боројевића), „Васкрсеније наше славе или цел наша к њој” (Данила Стајића), „Слава у владању, паденију и ослобошченију Србије” (Јосифа Калинића), „Србин старој слави сербској над развалинама престолног града Крушевца” (Николе Јовановића), „Доба је!” (Николе Илића), „Зора” (Аристиди Николића), „Народни сабор” (Јована Поповића), „Аманет Србину” (Стефана Георгијевића), „Гениј рода и млади Србин” (Милице Стојадиновић Српкиње), да и не помињемо више десети-

на песама из алманаха Дружине младежи српске у којима се, по правилу, пева о новом Видовдану.

Година 1847. сва је у знаку родољубивих песама и будница којима се песници обраћају васцелом Српству. Овим се отвара веома важно питање репертоара песника тог времена. О смрти цара Душана и паду српског царства, о Косовској бици и другим значајним историјским догађајима све до буне 1848–1849. године, певају и Петар Протић Сокољанин, бард Дружине младежи српске, и Јован Стерија Поповић који ће се, веома брзо потом, окренути „човеческом” и универзалним темама. Сличне су и тематско-мотивске матрице нашег романтичарског песништва у том тренутку; симболика се утврђује на начин како је то случај само са народном епском песмом.

Проза средином деветнаестог века

У првој половини деветнаестог века није било часописа и књижевних листова који би имали велик и пресудан значај за прозу, као што ће од 1852. године имати *Седмица* за поезију. Иако се рубрике прозе у алманасима и календарима налазе на првом месту и посвећује им се највише простора, прилози у њима су у основи преводи и посрбе другоразредних аутора са циљем да читаоце забаве, подуче и упознају са прошлошћу свог народа и савременим догађајима. Да је тада било тешко доћи до оригиналне и добре приповетке, најбоље говори Богобој Атанацковић у пропратној речи *Књиге за добре цели*, 1852. године. Тражећи да му Срби шаљу „белетристички оригиналне саставке”, он на првом месту истиче новеле, приповетке и скаске. О томе сведоче и уредничке муке Јакова Игњатовића као уредника *Летописа* (1854–1856) и Ђорђа Поповића Даничара, уредника *Седмице*. У писму Антонију Хаџићу, упућеном чак 1858, Даничар се вајка да је „код нас беда са честитом прозом” и пресрећан је што су му, посредством Данила Медаковића, до руку дошле књиге Гогоља и Љермонтова.

У прози прве половине деветнаестог века влада велика жанровска разубављеност и недефинисаност прозних облика. Пут до моралистичке сентименталне приповетке (о искушаваној и награђеној врлини) и романтичарске љубавне са елементима реалистичког приповедања водио је преко мноштва жанрова, махом наслеђених из осамнаестог века: народне приче, легенде и анегдоте, басне, разговори са мртвима на оном свету, поучне приче из класичне старине, савети у облику писама, алегоријске визије,

сновиђења, идиле, параболе, песме у прози, необична збитија, путописи, анегдотски писане биографије значајних људи, историјска проза, скаске, новеле. Главне утоке српске оригиналне прозе, поред усмене/народне, у новој епохи српске књижевности биће мемоарска, путописна и историјска проза. Оне се, најчешће, прожимају у истом делу, као у *Мемоари-ма* Проте Матеје Ненадовића, из њих су проистекла најбоља дела Јаше Игњатовића. У периоду када се „епска истина” сели из десетерачке песме у драму и историјску прозу, доминантан и најподстицајнији принцип књижевног стваралаштва постаје оно што је „вредно памћења”. Управо је овај принцип изнедрио потоње оригиналне приповедаче и романсијере. За талас аутентичне прозе који ће уследити, за њену вредност, треба захвалити управо писању о виђеном, доживљеном, аутобиографском; укључивању и поистовећивању аутора са колективним прихватањем суштине друштвених и историјских збивања, онога што је „вредно памћења”. Аутори себи придају посебан значај сведока који се поистовећује са колективним судом и колективним оценама збивања.

У устанничкој прози писци, у суштини, настављају на вишем нивоу предање, усмену/народну историју, колективно памћење суштине. Усменост је ту у пуној снази на делу и продужено дејствује у делима чак и оних, поготову оних који средином деветнаестог века у прози стварају ново и аутентично. Прозни писци се понашају као епски певачи. Из народних песама и казивања о Устанку преузимају општа места, анегдоте и сведочења о, на пример, ударању темеља нове државе (епска места о сечи кнежева и духовника „у једном дану, а у једном часу”; анегдота о сакупљеном првом српском порезу; заклинања испод првих барјака; начин одбијања Срба да се потурче; о закрвичењу Срба, ослобађању и навикавању на оружје и сложни отпор; о хајдуцима да не могу бити старешине у Устанку). Општа места о Устанку они варирају и зачињавају десетерцима и пословицама.

Ако је у питању путопис, опет се бележи оно што је „вредно памћења”; аутори стално комуницирају са читаоцем и иступају у име колектива. До снажног изражаја долази пишчево ја. Тако је 1847. настао путопис Симе Милутиновића *Како сам ишћивао ја по Русији 1846. године*. Основна порука овог путописа јесте да аутор, а заједно с њим и читаоци, треба да се осећају делом велике словенске породице. Отуда се наглашава ауторово купање у Бугу, „славенском Гангу”, како би се „остарославенио”, у реци Москви, чиме се „помосковио”; отуда се храм Успенија Пресвете Богородице у Кијеву назива „свеславенском Лавром”, Кијев Новим Јерусали-

мом. Кад Москву именује „фениксом славенским”, признаје да му „плану са срца нова чуствовања”.

Ново чуствовање, нови глас у нашој књижевности, најбоље изражава стих који је Милутиновић уписао у свеску Срезњевског: „Себезнан се у Славенству прену”. У нешто измењеном облику поновиће реч *себезнан*, први пут употребљену у *Србијанки* 1826. и у свом недовршеном *Живопису: себезнање*. Да, то би била кључна реч нове епохе српске књижевности. То је оно што је донела 1847, то је ознака новог тона у дотадањој личној, махом преводној и посрбљеној књижевности, док основу снажно изражене комуникације писац-читалац чине, поред народне приче, путописна, историјска и мемоарска проза.

ЛИТЕРАТУРА

Матицки 2016: Миодраг Матицки, *Српска књижевна периодика 1766–1850*, Нови Сад: Матица српска.

Miodrag S. MATICKI

THE YEAR 1847 AS A TIME OF THE RISE OF THE SERBIAN PEOPLE IN THE REFLECTION OF LITERARY PERIODICALS

Summary

The paper analyses a vigorous revival of the Serbian literary periodicals in 1847, when the following journals were founded: *The Messenger of the Society of Serbian Literacy*, the 1847 volume of *The Serbian Youth's Slavjanka* in Pest, Pavle Ars. Popović's *The Journal of the Belgrade Reading Room* (1847–1849), *Uncle Srećko's Magazine for Serbian Agriculturists* (1847–1849) edited and published by Atanasije Nikolić, and Petar I. Stojanović's *The Popular Calendar* (1847–1848). During that year alone, nine Serbian magazines and journals, and seven calendars were published, and more than fifty books were published. The perspective of development of Serbian periodicals also indicates that the year 1847 brought fresh hues to the hitherto featureless, predominantly translational and Serbianised literature, whereas the basis of the powerfully expressed writer-reader communication was made up of travel, historical and memoir prose, apart from the folk tales.

Keywords: *The Messenger of the Society of Serbian Literacy*, *The Serbian Youth's Slavjanka*, *The Journal of the Belgrade Reading Room*, *Uncle Srećko's Magazine for Serbian Agriculturists*, *The Popular Calendar*, Serbian literary periodicals